

על מנהג, אינו קשור כלל (לשיטת הרמב"ם) למהות החובה של שמירת וקיום המנהגים, מפני שברכת המצות אינה קשורה לחובת וציווי המצוה אלא למהות המצוה בעצמה, וכל שיש למעשה הנעשה שם מצוה – יש בו ברכה, וכל שאין עליו אלא תורת מנהג – לא תקנו בו 'ברכת המצות'. משום כך סובר ר"ת שכיון שקריאת ההלל בעצמה, מצוה היא, שהרי 'לא גרע מקורא בתורה' – יש לברך עליה, ואע"פ שקיום מצוה זו בר"ח אינו אלא ממנהגא, הלא אין הבדל כלל לדעת הרמב"ם בין חובה הבאה מחמת מצוה או מחמת מנהג. משא"כ נטילת ערבה, המעשה כשלעצמו אינו אלא טלטול ערבה ואין עליו שם 'מצוה'. (משא"כ לדעת הסובר 'יסוד נביאים' נתנו לו תורת 'מצוה' מדבריהם ככל תקנות חז"ל, נר חנוכה ונט"י וכו').

ומובן היטב לפי זה שכל מנהג שאינו מחדש דבר לגמרי (כנטילת ערבה) אלא שמרחיב ומעתיק את המצוה הקיימת לזמנים או למקומות נוספים, כדוגמת הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת – יש בו ברכה, משום שישנה חלות שם 'מצוה' על עצם המעשה. והוא הדין בהדלקת נר יוה"כ"פ לדעת הרא"ש (אכן, ה'פרי חדש' והגר"א חולקים), שאף על פי שהדבר תלוי במנהג המקומות, אך לפי הנוהגים בו אין זה מנהג מחדש, אלא הכללה במסגרת המצוה הכללית של הדלקת נר שבת ויום טוב (ע' תורי"ד; חדושי מרן רי"ז הלוי הלכות ברכות; רשימות משיעורי הגרי"ד סולוביצ'יק סוכה; שבט הלוי ח"א קפה).

*

'... וכן על ידי כל אכילת מצוה מתקנים שיהיו כל האכילות בקדושה, וכמו שאמרנו שהוא דוגמת לחם הפנים שהועיל לכל אכילת כהנים (כמו שנתבאר בקונטרס עת האוכל אות ח). ולכן נוהגים ישראל לטעום מכל מיני פירות ביום זה (– ט"ו בשבט) והיינו שעל ידי מנהג ישראל שהוא תורה מכניסין קדושה להאכילה ועל ידי זה מתקנים כל האכילות שיהיו בקדושה.

וכעין שמצינו בערבה שהוא מנהג נביאים **חביט חביט ולא בריך**, והיינו שהם לא ציוו לעשות כן רק שנהגו לטעום שידעו ואח"כ נהגו אחריהן כל ישראל, וזה מועיל לתקן אף ערבה שאין בו לא טעם ולא ריח ומרמז למי שאין בו תורה ולא מעשים טובים (כמו שאמרו בויקרא רבה ל) דכשהן באגודה אחת מרציץ אלו על אלו (וכמ"ש מנחות כז). וכאן ניתקן הערבה בעצמה, וזה ניתקן על ידי מנהג. וכן מנהג ישראל תורה היא שאם אינן נביאים בני נביאים הם (כמ"ש בפסחים טו). והוה מנהג נביאים, ויכולים להכניס על ידי מנהג ישראל קדושה בכל מיני פירות שיהיה רק מסטרא דעץ החיים ויתוקן כל האכילות שיהיו בקדושה... (מתוך פרי צדיק לט"ז בשבט ב).

דף מה

'בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים **אנא ה' הושיעה נא** ואתו היום מקיפין את המזבח **שבע פעמים**'. רמז ההקפה פירש מהרש"א ז"ל שישמרנו האל – מסביב מצרותינו ויושיענו מהם [כענין חנה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם]. והוא עצמו ענין הקפת יריחו בכל יום פעם אחת ובשביעי שבע פעמים – למפלת האויבים.

ולכן מקיפים בערבה, שבה נמשלו הרשעים, על שם הכתוב **סביב רשעים יתהלכון** – כלומר, בהקף זה יכלו אויבינו הרשעים, כמו שערבה זו כלה על ידי חיבוט.

הגאונים פרשו 'מקיפין' – עומדים בהקף ולא מקיפים בהילוך, [כדוגמת 'מקיפין היו הכהנים ועומדין כמין כוליארי' – בפרק קמא דיומא]. הכהנים עומדים סביב למזבח בינו לבין האולם, וישראל עומדים בשאר הצדדים, וביום ערבה היו מקיפים אותו שבע פעמים, שהיו עומדים סביבותיו והולכים, ושוב חוזרים ומקיפים בעמידה, וכן שבע פעמים (עפ"י רי"צ גיאת הל' לולב עמ' קיד; אוצר הגאונים סוכה קמט-קנ; שו"ת הר"י מיגאש מג).

ויש סוברים שגם ישראל נכנסים בין האולם ולמזבח לצורך ההקפה (ע' רי"צ"ג שם; שיטה מקובצת מנחות כז: אות ו).

'אני והו'. ערש"י. נראה לבאר שייכות השמות לפסוקים הללו, כי לפי מדת הדין לא היה לעשות להם נס בקריעת הים, שכך קטרגו המלאכים: הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, ולכן כתוב ויסע מלאך האלקים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם – מדת הדין עברה מבני ישראל להיות מתוחה נגד המצריים דוקא. ויסע עמוד הענן – המסמל את מדת הרחמים [כמו שכתוב וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה'] – ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל... ולא קרב זה אל זה – מדת הרחמים האירה בשביל ישראל ומדת הדין היתה מתוחה נגד מצרים. בשלשה פסוקים אלו נמצא הסוד היאך מדת הרחמים גוברת על מדת הדין, והוא שייך לשם בן ע"ב אותיות. ולפי כמה ראשונים, כהן גדול ביום הכפורים היה הוגה שם בן ע"ב, המרמוז למדת הרחמים שתגבר על מדת הדין (עפ"י שעורי הגריד"ס). ומובא שע"ב עולה בגימטריא כמנין חסד. וע"ב כפול שלש עולה גבורה.

'אני והו הושיעה נא'. נראה שכמו כן אומרים 'אני והו הצליחה נא' (עפ"י שפת אמת). ויש גורסים פעמיים 'אני והו הושיעה נא' (עפ"י הירושלמי).

'זמניחין אותן בגיגיות של זהב כדי שלא יכמושו'. אף על פי שכמושים כשרים למצוה, משום הידור מצוה עשו כן. ומזה יש ללמוד לענין מצות ערבה בזמן הזה (עפ"י משנה ברורה תרסד ס"ק יח). ע"ע בשו"ת לסיכום לעיל לג-לד.

'בשעת פטירתן מה הן אומרים יופי לך מזבח יופי לך מזבח'. בדרך מוסר: בשעת גמר העבודה יש לחוש שמא מתוך התלהבות והתרוממות הלב תיכנס הרגשת גבהות והתפארות באדם, לכך בשעת פטירתן היו אומרים, כל היופי והתפארת שבאה לנו מהעבודה, לא שלנו הוא אלא 'לך מזבח' – מהיקרות וההארה הנמצאת במקום הזה (עפ"י אוהב ישראל). ע"ע בקונטרס 'עוללות' לר"ר מרגליות, מאמר 'הדרן עלך'.

'תנא, רבות' (בריתסב"א וברי"ד ועוד: רכות) וארוכות וגבוהות אחד עשר אמה'. לכאורה 'ארוכות' מיותר. ויש לומר שבא להשמיענו אפילו אם אינו מוצא בנות י"א להיות גוחות על המזבח, מצוה בארוכות (שפת אמת).

(ע"ב) 'כל העושה איסור לחג באכילה ושתיה מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן'... מהרש"א פירש 'איסור' כמשמעו, שעושה לו איסור וגדר במצות אכילה ושתיה בחג, שלא לאכול אכילה גסה ושלא ישתכר יותר מדאי, שלא לשם שמים, הרי מה שהשאיר ולא אכל ושתה דומה לו למזבח כפרה ולקרבן שהקריב עליו.

'אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחי: יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין...'. במקום אחר אמר רשב"י: מכאן שאין ישראל רואים פני גיהנם... כך עתידים ישראל לומר לפני הקב"ה, רבנו של עולם אתה יודע ביצר הרע שהוא מסית בנו... (אבות דרבי נתן טז. ציינו הגרעק"א. ע"ע: רבנו חננאל; ארץ צבי פר' נח תרפ"ו).

זאילמלי יותם בן עוזיהו עמנו – מיום שנברא העולם עד סופו. זלמה יותם? לפי שנתברר לו כי לא קבל מזכותיו בעולם הזה כלום, שכל צדיקים קבלו בעולם הזה מעין השמור להן לעולם הבא, ורבי שמעון ובנו ויותם לא קבלו בעולם הזה לפיכך היתה להם זכות גדולה משאר הצדיקים (רבנו חננאל). וע' מהרש"א, ששלשת צדיקים הללו סבלו יסורים וצער יותר משאר כל אדם. וע"ע שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ יב יד לה תשל"ב כט תשל"ג.

זוהא אמר רבא... והא אמר אביי...'. הלא אביי ורבא אחרונים הם לגבי רבי שמעון בן יוחי ואיך מקשים מדבריהם עליו? – אלא ללמדך המסורת שהיה בידם וכי דברי אביי ורבא כך היה בידי הראשונים בקבלה כהלכה למשה מסיני ואינם דברי עצמם, שאלו הדברים וכיוצא בהם אי אפשר להאמר אלא בקבלה מן הנביאים, ואלו הדברים שקיבלו מרבותיהם היו מגידים (רבנו חננאל).

זוהא דמסתכלי באספקלריא המאירה...'. מדובר כאן לאחר פטירתם, אבל בחייהם לא זכה להסתכל באספקלריה המאירה אלא משה רבינו ע"ה (עפ"י שפת אמת ועוד).

זוהא קא משתתף שם שמים ודבר אחר... הכי קאמר לי-ה אנחנו מודים ולך אנו משבחים...'. יתכן ולפי התירוץ מתפרש 'לך' – ועליך, אודותיך ובעבורך [כמו 'אמרי לי אחי הוא']. כלומר אנו מודים לה' ומשבחים ומקלסים לפניו בעבור שנתן לנו את המזבח לכפר. ועל כן אין כאן שיתוף דבר אחר עם שם שמים.

זמאי טעמא דרבי יוחנן בן ברוקא דכתיב 'כפות' – שנים, אחת ללולב ואחת למזבח... רבי לוי אומר כתמר, מה תמר זה אין לו אלא לב אחד אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים'. הנה אנו חובטים ערבות, ולרבי יוחנן – חובטים לולבים... ומסתבר שלרבי לוי ענין מצות חיבוט הלולב או הערבות הוא קבלת עול מלכות שמים. [גם זה שראשי הערבות כפופים על המזבח ענינו הוא קבלת עול מלכות שמים].

ובכך יתפרשו דברי המדרש (רבה, אמור ל) שהאחרון מרמז לאברהם והלולב ליצחק, כי יצחק היה כפות כלולב הזה. כך לבו של אדם צריך להיות כפות לה' כלולב. ויתכן שזהו הטעם לברך על הלולב ואין מזכירים יתר המינים, כי הלולב הוא עיקר קבלת עול מלכות שמים, והוא שלוחם של יתר המינים (משיעורי הגר"ד סולביציק, חדושי אגדה).

זאמר רב יוסף: נקוט דרבה בר בר חנה בידך, דכולהו אמוראי קיימי כוותיה בסוכה'. לא בא רב יוסף להכריע בין רבה בר בר חנה ורבין לענין לולב, אלא להכריע בין שמואל לרבי יוחנן, ולענין סוכה בלבד. כאומר, הואיל ולא נחלקו אמוראים בדעת רבי יוחנן שצריך לברך על הסוכה בכל יום, אין לפסוק כשמואל נגד רבי יוחנן. [ונקט 'רבה בר בר חנה' ולא נקט רב דימי, משום שהתלמוד נקט דברי רבב"ח במחלוקתו עם שמואל, ואילו דברי רבין הובאו רק לסייע לו, או לחלוק עליו בלולב] (ריטב"א).

ככתבם וכלשונם'

'הנה איתא בגמרא בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואותו היום שבע פעמים. וכן אנו עושים עם הלולב ודי' מינים, שאמרו ז"ל כל הנוטל לולב באגודו והדס בעבותו מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח וכו' שנאמר אסרו חג בעבתים וגו' – והוא ענין אחד כעין הקפות של יריחו שבכל יום היו מקיפים כל ישראל פעם אחת וביום השביעי, בשבת, הקיפו שבע פעמים עד שנפלה החומה, ובוה הכניעו את כללות שבע אומות שבארץ ישראל, שהיו 'זה לעומת זה' נגד השבע מדות שבקדושה כידוע, מפני שהיתה מנעולה של ארץ ישראל. וכן ביום השביעי של חג מקריבין שבעה פרים נגד השבע אומות שהמה כללות השבעים.

וביריחו החרים יהושע את כל שללה והשביע ארור אשר יבנה את יריחו, מה שלא עשה כן בכל העיירות של ארץ ישראל – יש לומר בזה מפני שביריחו היתה שליטת מלך בבל כמאמר חכמינו ז"ל על פסוק אדרת שנער – פרפרא בבלאדה, שהיה לו פלטרין ביריחו והיה לו שר ביריחו שהיה שולח לו כותבות מיריחו עיר התמרים ועל ידי הכח הזה גדלו תמרים בבבל כאמרם ז"ל (פסחים פח). לכך גלו לבבל כדי שיאכלו תמרים וכו'. ויש לומר שיהושע ראה ברוח הקדש שאין באופן לבנות את בית המקדש אם לא יכניעו מקודם את יריחו שהוא שליטת מלך בבל שהיה ראש המחריב את בית המקדש מפני שהיה לו כח של בנין עיר ומגדל בארץ שנער שהיה 'זה לעומת זה' נגד בנין בית המקדש וירושלים. ואפשר אם לא בנה חיאל בית האלי את יריחו לא היה חרב בית המקדש מעולם.

ועיקר הכנעת יריחו היתה על ידי הקפות שהיו בי"ב שבטים בעיגול וממילא נתחברו יהודא שהוא ראש של השבטים עם שבט דן שהיה מאסף לכל המחנות. וזהו כח בחינת עיגולים שאין לו ראש וסוף על בחינת היושר ונעשה מזה אור מקיף המכניע החיצונים והקליפות, וכמו כן פועלים במצות סוכה ובהקפות הלולב להכניע החיצונים להקדושה על ידי אור המקיף...

והנה אמרו ז"ל על הערבה שהיו מקיפין בו את המזבח שהיו גבוהות י"א אמות ויש לומר שהוא מכוון אחד עם י"א סמני הקטורת להכניע החיצונים ששרשם ממספר י"א ותשע, היפך של הקדושה שהוא שר ולא תשע ולא י"א, ובסמני הקטורת היו עשרה מינים שריחם טוב והחלבנה היא הי"א שריחה רע לרמוז על פושעי ישראל שנכללים יחד להקדושה, ויש לומר שזהו גם כן רמז חז"ל על הערבה שהיתה י"א אמות כדי שיהיו גוחות אמה על גבי המזבח – נגד רמז החלבנה שנכללת בסמינים כנ"ל. והנה איתא בהרמב"ם ז"ל טעם על קטורת כדי לטהר העיפוש של בשר הקרבנות. וצווחו כולם עליי. ויש לומר שהוא גם כן טעם אחד שעל פי הקבלה להכניע החיצונים של אברים ופדרים כידוע, רק שהוא ז"ל הליבש את הטעם בלבוש פשוט. והנה במסכת תמיד (ג,ה) חשב עשרה דברים שהיו ביריחו ותשעה מהם היו קולות ואחד מהם הוא הריח, שהיו מריחים ריח הקטורת, ויש לומר שהוא גם כן נגד הכולל והוא אור המקיף המכניע הקליפות כנ"ל, (מתוך פרי צדיק להושענא רבה בט)

(ע"ב) 'תמני סרי אלפי דרא הוה דקמיה קודשא בריך הוא' –

'... וטעם המספר ח"י אלף הוא כדי תרומה ותרומת מעשר [שהוא אחד מל"ג ושליש כדתנן פרק ה' דדמאי] ממספר הנפשות ישראל בשעת מתן תורה ששים רבוא שהוא מספר הכללי שבחר השי"ת ויסד לנפשות הראויות להשלמת הבריאה, וח"י אלף מהם לכהן, שהוא השי"ת [כמו שאיתא בסנהדרין לט.], וזה כפתור ופרח...'

ק"ט

(מתוך שיחת מלאכי השרת עמ' 46, ע"ש. וע"ע תפארת ישראל למהר"ל פרק סג)

‘דעיילי בלא בר’ –

‘לפעמים בעת התפילה או בעת הלימוד טריד מחשבתיה ואינו יכול להתפלל או ללמוד כדבעי, ואחר עבור שעת התפילה או הלימוד יוגבה מוחו ודעתו פתאום ושופע עליו אור המאיר, ואז צר לו מאוד על מה שלא היה המוח שלו ודעתו כן בשעת התפילה או הלימוד, והוא דבר שאינו ברשותו, להיות מוח שלו ודעתו מאיר באור השופע בכל עת שירצה. ולזה הבטיח הקב"ה לצדיקים ואמר ונתתי גשמיכם בעתם היינו אור השופע שהוא כמו גשם, יהא בעתו וברשותכם יהא, על דרך שאמר משה עמדו ואשמעה מה יצוה ה' – שהיה ברשותו בכל עת שרצה. וזהו סוד שאמרו ז"ל ‘דעיילי בלא בר’ – היינו שהם ברשותם תמיד כל אימת שירצו בלי מונע, רק דבוק הוא תמיד באור החיים’ (שפתי צדיקים ריש בחקותי – בשם הרה"ק מאפטא).

ע"ע בספר חסידים תרב.

דף מו

הערות ובאורים בפשט

‘העושה לולב לעצמו אומר ברוך שהחיינו’. נראה שגם לפי מה שאנו נוקטים כחכמים (ג) שלולב אינו צריך אגד אלא משום הידור מצוה, כשמאגד הלולב מברך ‘שהחיינו’ [ולא נאמר שלחכמים מברך דוקא בשעת קניית הלולב] – והסבר הדבר, על פי דברי הגר"ח מבריסק שאף לחכמים חל האגד בעצם הנטילה, להשוותה מצוה מעולה ומיוחדת על ידי צירוף המינים לחטיבה אחת. [ובזה פירש דברי המרדכי והשו"ע, שמצות אגד מתקיימת רק בקשר של קיימא – הרי שאין האיגוד נוי בעלמא אלא חלות בעצם מעשה המצוה, לעשות הכל חפצא אחד] (עפ"י שיעורי הגריד"ס).

ע"ע במובא לעיל לג ובסיכומים שם.

זכי אצטריך זימנא אחרינא עייל לבית הכסא ונפיק ומשי ידיה ומנח תפילין ומברך. המגן-אברהם (כה ס"ק כב) נסתפק לומר שמא דוקא בבית הכסא מרוחק הדין כן, משום הפסק והסח הדעת, אבל אם הוא קרוב אין צריך לברך שוב כשחוזר ומניח שהרי הסירם על דעת לחזור וללבשם מיד. ואולם להלכה יש לנקוט כדעת שאר הפוסקים שבכל אופן חוזר ומברך כיון שאינו ראוי ללבוש אז התפילין כשהוא נפנה שם, לכך יש בדבר הפסק (עפ"י משנ"ב ובאה"ל כה, יב).

ויש נוהגים לברך באופן זה רק ברכת ‘להניח’, מפני החשש לספק המגן-אברהם. אבל המברכים שתי ברכות כרגיל – אין מזניחים אותם כיון שלרוב הפוסקים פשוט שצריך לברך. ואם יוצא להטלת מים בלבד מנהג העולם שאין מברכים, בפרט בחדרי שירותים שלנו (עפ"י שבט הלוי ח"ט ג).

א. כתב שם שסוגייתנו נוחה יותר לדעת המגן-אברהם, כי אם נוקטים כסברת הפוסקים שבית הכסא מהוה הפסק מפני שאינו ראוי לתפילין, אם כן מה ראייה מרבה שלא נהג כשמועתו הלא י"ל ששונה כאן שיש דחוי גמור מהמצוה, משא"כ כשהמצוה אינה נדחית לגמרי די בברכה אחת, והוא הדין לענין סוכה.

ונראה שאין כאן קושיא, כי הלא חכמים אומרים אינו מברך אלא שחרית, וסתמא דמלתא משמע גם כשנכנס במשך היום למקומות שאינם ראויים לתפילין. וכ"כ בשפת אמת.